

Ю.І. КУНДІЄВ

ТВОРЧИСТЬ ВИПЕРЕДЖАЄ ЧАС

До 90-річчя члена-кореспондента НАН України І.М. Трахтенберга

11 листопада цього року виповнюється 90 років з дня народження видатного українського вченого-гігієніста, члена-кореспондента Національної академії наук України, академіка Національної академії медичних наук України, заслуженого діяча науки і техніки України, лауреата Державної премії України та багатьох академічних премій Ісаака Михайловича Трахтенберга. Про внесок ученого у розвиток вітчизняної медичної науки, про особисті риси і життєві дороговкази ювіляра йдеться у пропонованій статті.

Ісаак Михайлович Трахтенберг у робочому кабінеті

На сьогодні в США та країнах Західної Європи активно реалізують програму з елімінації ртуті. Цей токсичний метал надзвичайно небезпечний для здоров'я людей і завдає величезної шкоди довкіллю. Програма ООН із захисту навколишнього середовища (ЮНЕП) рекомендує всім країнам у найкоротший термін припинити видобування, торгівлю та використання ртуті.

Звернемося ж до історії питання. Майже 60 років тому молодий учений, який у той час працював на кафедрі гігієни праці та

профзахворювань Київського медичного інституту ім. О.О. Богомольця, кандидат медичних наук Ісаак Трахтенберг на основі проведених досліджень уперше запропонував поступово відмовитися від використання ртуті в усіх галузях народного господарства. Спочатку заборонити її застосування в приладобудуванні, дослідних і навчальних лабораторіях, медичній практиці, а потім поступово поширювати такі заходи на інші сфери. Як це у нас часто трапляється, голос ученого почули не відразу. Однак він виявив неабияку наполегливість і послідовність, довівши, що навіть найменші дози ртуті спричиняють мікромеркуріалізм. Згодом в Україні все ж було закрито Микитівський ртутний рудник, що поблизу Горлівки, проте зроблено це було запізно — атмосферне повітря, ґрунт, будівлі містили ртуть у кількостях, що перевищували всі допустимі норми.

Творчий науковий колектив, створений за ініціативою І.М. Трахтенберга у складі гігієністів і педіатрів, переконливо довів, що внаслідок впливу ртуті страждають передусім діти. З часом Ісаак Михайлович трансформував проблему мікромеркуріалізму в більш загальну проблему дії на організм малих доз і концентрацій токсичних речовин. І знову І.М. Трахтенберг був піонером у цій справі. Лише після Чорнобильської ката-

строфи у світі заговорили про великі ефекти малих доз.

Слідом за цими розробками природно постала загальнобіологічна проблема щодо норми, адаптації, передпатології й патології хімічного генезису. Підсумком досліджень у цій галузі стала колективна монографія І.М. Трахтенберга у співавторстві зі своїми учнями, яка витримала кілька видань в Україні, а також у перекладі була видана у Китаї та країнах Східної Європи.

Формат цієї статті, на жаль, не дозволяє навіть побіжно розглянути всі проблеми, у вирішення яких І.М. Трахтенберг зробив визначальний внесок. Коло його наукових інтересів постійно розширюється. І все ж, якщо коротко, не вдаючись у подробиці, сформулювати науковий напрям академіка Ісаака Михайловича Трахтенберга, то це, беззаперечно, один з найактуальніших розділів сучасної біомедичної науки — токсикологія важких металів. Саме за роботи у цій сфері в 2002 р. його разом із кількома членами створеного ним наукового колективу було удостоєно Державної премії України в галузі науки і техніки.

Крім того, Ісаак Михайлович добре відомий українському загалу як блискучий популяризатор науки, чим ми безсумнівно завдячуємо глибині його наукового мислення і майстерному володінню словом. Досить згадати його «Книгу о ядах и отравлениях: Очерки токсикологии» (2000), яка й нині залишається захопливим бестселером, чи твори більш ранніх років «Гигиена умственного труда» (1971), «Активный отдых» та ін.

Глибоку повагу колег і широку популярність І.М. Трахтенберг здобув не лише завдяки своїм науковим досягненням. У багатьох близьких йому людей і просто знайомих є усталений роками стереотип — у тяжку хвилину за порадою і допомогою звертатися до Ісаака Михайловича. Відмов не буває, а є постійна готовність розділити і біду, і радість. Таке ставлення ґрунтується на життєвому кредо вченого — робити людям добро. Автор цих рядків заявляє про таку рису ювіляра з цілковитою впевне-

Юрій Ілліч Кундієв і Ісаак Михайлович Трахтенберг на міжнародному конгресі. 1994 р.

Ісаак Михайлович Трахтенберг на Загальних зборах НАН України. 1997 р.

ністю, оскільки неодноразово відчував це на собі впродовж 65 років, які були різними — і безхмарними, і гіркими.

Ісаак Михайлович — дуже мужня людина, без жодного вагання він простягає руку гнаним, іноді ризикуючи власним благополуччям. І знову ж таки, автор пише про це не з чуток, а з власного досвіду. У 1951 р. домогтися для випускника Київського медінституту, сина «ворога народу» рекомендації в науку було вельми ризикованою справою. Прагнення до справедливості зовсім не було наївною помилкою палкого юнака, це — тверда життєва позиція Ісаака Михайловича.

Ісаак Михайлович Трахтенберг
з дружиною Оленою Львівною. 1974 р.

Останніми роками в нього виникла потреба писати мемуарні нотатки. Він зворушливо згадує свою *Alma mater*, незважаючи на те, що вона не завжди була справедливою до нього. У його нарисах про професорів старої школи перед читачем живо постають яскраві постаті шляхетних людей, носіїв благородних традицій і високої культури. Книга «Слово об *Alma mater*» — справжня ода вчителям. Проте сьогодні І.М. Трахтенберг часто виступає з критикою на адресу як установ, так і окремих реформаторів, чий дії спрямовані не на користь, а на шкоду науці.

Наостанок я хотів би ще раз підкреслити таку рису характеру Ісаака Михайло-

вича, як його вірність дружбі. На жаль, багато його найближчих друзів уже пішли з життя — В.В. Фролькіс, К.І. Кульчицький, М.М. Амосов, П.Г. Костюк. Й Ісаак Михайлович постійно шукає привід ще і ще раз віддати їм належне. Хтось прийняв мудре рішення — головою клубу творчої інтелігенції ім. В. Фролькіса має бути його давній друг І. Трахтенберг. Він блискуче проводить засідання цього клубу, кожна така зустріч — це данина поваги і світлої пам'яті вченого, який передчасно пішов від нас. Ніхто не може зрівнятися з Ісааком Михайловичем за кількістю чудових публікацій про великого кардіохірурга, біокібернетика, письменника, гуманіста М.М. Амосова. І зараз він бере живу участь у розв'язанні проблем, які час від часу виникають у родинах його друзів.

Вітаючи Ісаака Михайловича Трахтенберга з його славним ювілеєм, бажаючи йому здоров'я і благополуччя, не можу не звернутися зі словами подяки на адресу його вірного друга і соратника Олени Львівни. Безперечно, вона і їхня чудова сім'я були й залишаються потужним стимулом у житті ювіляра. Зважаючи на те, що Ісаак Михайлович часто говорить про визначальну роль позитивних емоцій для здоров'я людини, приємно бачити, що їх у нього предостатньо: любляча дружина, діти — син Володимир Ісаакович, який досяг великих успіхів у галузі медичної науки, і дочка Оксана Ісааківна, художник, онуки та правнуки.

Це і є щастя.